

Література

1. Інноваційні педагогічні технології у трудовому навчанні: навч.-метод. посіб. / О.М. Коберник, Г.В. Терещук. Умань: СПД Жовтий, 2008. 212 с.
2. Методика трудового навчання: проектно-технологічний підхід. навч. посіб. / О.М. Коберник, В. К. Сидоренко. Умань: СПД Жовтий, 2008. 216 с.
3. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Трудове навчання 5-9 класи. 2017. 28с.
4. Терещук Б.М. Трудове навчання (для хлопців): підруч. для 5-го кл. загальноосвіт. навч. закл. / Б.М. Терещук, В.К. Загорний, В.М. Гащак, Р.М. Лещук. К.: Генеза, 2013. 176 с.
5. Терещук Б.М. Трудове навчання (для хлопців): підруч. для 6-го кл. загальноосвіт. навч. закл. / Б.М. Терещук, С.М. Дятленко, В.М. Гащак, Р.М. Лещук. К.: Генеза, 2014. 181 с.
6. Терещук Б.М. Трудове навчання (для хлопців): підруч. для 7-го кл. загальноосвіт. навч. закл. / Б.М. Терещук, С.М. Дятленко, В.М. Гащак, Р.М. Лещук. К.: Генеза, 2015. 192 с.
7. Терещук Б.М. Трудове навчання (технічні види праці): підруч. для 8-го кл. загальноосвіт. навч. закл. / А.І. Терещук, М.А. Захаревич. Київ: Літера ЛТД , 2016. 200 с.
8. Терещук Б.М. Трудове навчання (технічні види праці): підруч. для 9-го кл. загальноосвіт. навч. закл. / А.І. Терещук. Київ: Літера ЛТД , 2017. 224 с.
9. Трудове навчання. Технічні види праці : підруч. для 8-го кл. загальноосвіт. навч. закл. / Мадзігон В.М., Кондратюк Г.А, Левченко Г.Є. та ін. К.: Педагогічна думка, 2008. 240 с.
10. Тхоржевський Д.О. Методика трудового і професійного навчання та викладання загальнотехнічних дисциплін: навч. посіб. Вид. 3-є. К.: Вища шк., 1992. 334 с.

UDK 81 (133)

Dohman, U.
Lecturer Dept. of Translation and Interpretation
Faculty of Letters Trakya University
Edirne, Turkey
ugulsumdohman@trakya.edu.tr

SÖZLÜKLERİN EĞİTİM VE ÖĞRETİM SÜRECİNDEKİ İŞLEVİ

Bir sözcüğün ana dilde ya da yabancı bir dilde anlamı, yazımı, vurgusu, eş anlamı, zıt anlamı ya da kullanımı gibi birçok özelliğini öğrenmede sözlüklere başvurulur. Bir sözlüğün türü ne olursa olsun eğitimsel yönü muhakkak vardır. Bununla birlikte özellikle eğitimsel amaçlı hazırlanan sözlükler, eğitimsel sözlükbilim ya da pedagojik sözlükbilim olarak adlandırılan alan altında incelenir. Biz bu alan için eğitimsel sözlükbilim terimini kullanacağız.

Eğitimsel sözlükbilim, sözlüklerin eğitim – öğretim aracı şeklinde ortaya çıkması hususuna odaklanır. En genel tanımını “Eğitimsel niteliğe sahip sözlüklerin oluşturulmasıyla ve incelenmesiyle ilgilenen bir alan” biçiminde yapılır [9, s. 53]. Eğitimsel sözlükbilim alanındaki çalışmalar sonucu ortaya çıkan eğitimsel sözlükler ise “Öğretmenler ve öğrenciler için pratik ve didaktik amaçlarla oluşturulur. Ana dil taşıyıcıları için hazırlanan “okul sözlükleri” ve yabancı dil taşıyıcıları için hazırlanan “iki dilli öğrenci sözlükleri”” bu tür içerisinde yer alır [4, s. 107]. Okul sözlükleri, ana dil taşıyıcıları için oluşturulan sözlüklerdir. İki dilli sözlükler ise yabancı dil öğrencilerine yönelik hazırlanarak bir dilin sözcüklerinin başka bir dile çevrilmesini ya da açıklanmasını içerir. Bu nedenle iki dilli sözlükler “çeviri sözlükleri” olarak da isimlendirilir ve iki dilli sözlükler ile çeviri sözlükleri terim açısından birbirinin yerine kullanılır [1, s. 104]. Dolayısıyla, çeviri sözlüğü ve iki dilli sözlük kavramlarını eş anlamlı terimler şeklinde düşünebiliriz. *Açıklamalı Çeviribilim Sözlüğü*’nde (Толковый переводоведческий словарь) çeviri sözlüğü: “İki veya daha fazla dilin sözlük bileşimlerinin sistematik bir şekilde karşılaştırılmasını sunan bir sözlük türü” olarak açıklanır [5, s. 148]. Bu tanım ışığında iki dilli sözlüklerin bir dilin sözcüklerinin başka bir dile çevirisini sunan çalışmalar olduğunu söyleyebiliriz. Biz de çalışmamızda iki dilli bir sözlük olan T. E. Rıbalçenko’nun *Rusça – Türkçe ve Türkçe – Rusça Sözlük* (Русско-турецкий и турецко-русский словарь) adlı çalışmasından sunulan örnekler aracılığıyla sözlüklerin eğitim-öğretim sürecindeki işlevini değerlendireceğiz.

İki dilli sözlükler bir yabancı dil öğreniminde temel yeri alır. Eğitim ve öğretim kurumlarında bir ders kitabı niteliğinde kullanılır. İki dilli sözlük hazırlanırken bazı kriterlere dikkat edilmelidir [2]. Öncelikle sözlüğün hedef kitlesi, örneğin okul öğrencisine ya da üniversite öğrencisine mi yönelik hazırlanacağı planlanmalıdır. Ardından, sözlüğün hacmi yani kaç sözlük maddesi içereceği tespit edilmelidir. Son olarak, sözlük maddesinin yapısı tayin edilmeli, bu bağlamda tanımlamaların nasıl olacağı, sözcüklerin eşanlamlarına, ilgili deyimlere ve örneklere ne ölçüde yer verileceği hususları belirlenmelidir. Sözlüğün yazı tipi de bu hususta önem teşkil eder. İlkokul öğrencileri için büyük puntolu, kısa, açık ve anlaşılır tanımlar, mümkünse resimler öğrenim sürecini etkili hale getirecek unsurlardır. Rus dilbilimci D. E. Rozental’a [7] göre de eğitimsel sözlük türü içerisinde yer alan iki dilli sözlüklerde günlük, toplumsal-politik, bilimsel-popüler ve edebiyat-sanat alanlarında aktif kullanılan sözcüklere yer verilmeli, sözlüğün hacmi küçük (1500-12000 sözcük) olmalıdır. Sözcüğün anlamı çeviri karşılığıyla, bu mümkün değilse açıklama yoluyla gösterilmeli ve örneklendirilmelidir. Sözcüğün doğru kullanımında yol gösterecek dilbilgisel özellikler mutlaka belirtilmelidir.

Türkiye’de eğitimsel sözlük türünde yayımlanan iki dilli sözlüklerden sıklıkla kullanılanı T. E. Rıbalçenko [6] tarafından hazırlanan *Rusça – Türkçe ve Türkçe – Rusça Sözlük* (Русско-турецкий и турецко-русский словарь)’tür. Türkiye’de *Rusça Temel Sözlük* başlığıyla okuyucusuna sunulur. Hem Türkiye’de hem Rusya’da yayımlanan bu çalışma Türkçe ve Rusça öğrenen öğrenciler için hazırlanan küçük bir sözlüktür. Yaklaşık 40.000 sözcükten oluşan bu sözlükte madde başları alfabetik sıralamaya göre dizilmiştir. Şimdi bu sözlükten örnekler vererek sözlük maddelerinin içeriğini inceleyelim.

йогурт м. yoğurt(du); пригото-
товить ~ yoğurt çalmak

Rıbalçenko'nun sözlüğünde **йогурт** madde başının vurgusu işaretlenmiş, eril cins olduğu **м.** kısaltmasıyla gösterilmiş ve Türkçe karşılığı “yoğurt” olarak verilmiştir. “Yoğurt” kelimesinin “çalmak/mayalamak” sözcüğüyle birlikte kullanıldığı **приготовить йогурт** sözcük öbeğiyle tanıklanmıştır. Böylece eğitimsel küçük bir sözlükte olması gerektiği gibi sözcüğün sık kullanıldığı sözcük öbeği örnek olarak gösterilmiştir. Eğitimsel sözlüklerde özellikle iki dilli olanlarda sözcüklerin kökeni çoğunlukla gösterilmez. E. N. Şipova'nın [8, s. 429], *Rusçadaki Türk Kökenli Sözcükler Sözlüğü*'ne (Словарь тюркизмов в русском языке) bakıldığında, **йогурт** sözcüğünün Türk kökenli olduğu anlaşılmaktadır. Özetle söz konusu sözlükte **йогурт** madde başı kısa ve açık bir şekilde gerekli dilbilgisel özellikleri ve örneğiyle sunulmuştur.

базар м. pazar тж. перен.; çarşı;
книжный ~ kitap pazarı; это я
купил на ~e bunu piyasadan al-
dım

Sözlükte yer alan ticarî ve gündelik yaşama ait **базар** sözcüğü de Türk dillerinden Rusçaya geçmiş olup [8, s. 47; 3, s. 105-106] çağdaş Rusçada kullanılmaktadır. Görselde görüldüğü üzere sözlükte **базар** madde başının vurgusu işaretlenmiş, eril cins olduğu **м.** kısaltmasıyla belirtilmiş ve çeviri karşılığı “pazar” olarak verilmiştir. Sözcüğün yan anlamının “çarşı” olduğu **перен.** kısaltma etiketiyle gösterilmiştir. Ardından **книжный базар** (*kitap pazarı*) sözcük öbeği ve **Это я купил на базаре** (*Bunu pazardan aldım*) cümlesi örnek verilmiştir. Anlaşıldığı üzere T. E. Rıbalçenko'nun sözlüğünde **базар** sözcüğünün vurgusu, cinsi, temel anlamı, yan anlamı ve örnekler kısa ve öz biçimde verilmiştir.

откры|ть, -рою, -решь сов.,
открыва́ть, -аю, -аешь несов. В
1. взр. ашмак; ~ дверь карту
ашмак, карту бакмак; ~ кран
муслуğu ашмак; ~ собрание тор-
лантиу ашмак; ~ новую шкóлу
уени okulu ашмак 2. (обнару-
жить) keşfetmek, bulmak ◊ ~
Америку Америкау keşfetmek;
~ться, открыва́ться 1. açılmak;
~лась нóвая аптека уени bir
eczahane açıldı 2. (обнару-
житься) açığа çıkmak

Открыть, sözlükte yer alan fiil türünde bir madde başıdır. Sözlükte, Rusça dilbilgisinin ana konularından biri olan fiilin türleri belirtilmiştir. Bu bağlamda **открыть** fiilinin bitmiş durumda (**сов.**) olduğu, bitmemiş durumunun (**несов.**) **открывать** olduğu gösterilmiş ve her iki türde fiillerin I. ve II. tekil şahıs çekimi verilmiştir. Ardından ilk anlamı “aşmak” olarak belirtilmiş **открыть дверь** (*kartu ашмак*), **открыть кран** (*musluğu ашмак*) gibi sözcük öbekleri örnek olarak gösterilmiştir. İkinci anlamının “keşfetmek, bulmak” olduğu belirtilmiş, deyim olarak da **обнаружить Америку** (*Amerika'yı keşfetmek*) sözcük öbeği sunulmuştur. Madde

başının dönüşlü fiil durumundaki biçimi **открываться** (*açılmak*) olarak gösterilmiş ilk anlamına **открывалась новая аптека** (*yeni bir eczane açıldı*) örneği verilmiş, ikinci anlamı “*açığa çıkmak*” şeklinde tanımlanmıştır.

Örneklerden de anlaşıldığı üzere T. E. Rıbalçenko'nun *Rusça Temel Sözlüğü* küçük hacimli eğitimsel bir sözlük olarak amaca uygundur. Vurgulu bir dil olan Rusçayı yeni öğrenen bir öğrenci için vurgu konusu, doğru telaffuz ve doğru sözcük kullanımı son derece önemlidir. Söz konusu sözlükte de sözcüklerin vurgusu, temel anlamı, varsa yan anlamı kısa ve açık bir şekilde verilmiş, en sık kullanılan sözcük öbekleri ya da cümlelerle tanımlanmıştır. Rusça öğreniminde önemli bir yere sahip olan isimlerin cinsi, fiillerin çekimi, bitmemişlik ve bitmişlik türleri, dönüşlülük durumu gibi dilbilgisel özelliklerin verilmesi sözlüğün eğitim-öğretim sürecindeki önemini ve işlevini daha da arttırmaktadır. Ancak edebiyat dili kapsamında metin okuyan, çeviren ve öğrenmeye istekli bir öğrenci için kısa süre sonra yetersiz kalacak ve daha kapsamlı bir sözlüğe, özel türdeki sözlüklere ya da Rusçadan Rusçaya bir sözlüğe geçme ihtiyacı doğacaktır. Eğitimsel sözlüklerin de temel amacı zaten budur: öğrenciye sözlük kullanma alışkanlığı kazandırarak yavaş yavaş ve seviye seviye ileri düzey sözlükleri benimsetmektir.

Özetle, T. E. Rıbalçenko'nun sözlüğünde de görüldüğü üzere amacına ve hitap ettiği hedef kitesine bağlı olarak eğitimsel sözlüklerde sözcüklerin temel anlamı kısa, anlaşılır bir şekilde tanımlanır, örneklendirilir ve çok detaya girilmez. Madde başı sözcüklerin vurgularının ve dilbilgisel özelliklerinin belirtilmesi onların bir yazım kılavuzu, bir dilbilgisi kitabı şeklinde kullanımını sağlar. Sonuç olarak eğitim-öğretim sürecinde özellikle bir yabancı dil öğreniminde sözlükler büyük bir önem taşır. Bu bağlamda bir ders kitabı niteliğinde olup temel yardımcı kaynaktır. Dolayısıyla bir eğitim aracı olan sözlüklere eğitim-öğretim hayatının her basamağında ihtiyaç duyulur.

KAYNAKLAR

1. Byalek, E. (2017). “Çto takoye perevodnoy slovar? V poiskah otveta”. *Vestnik Moskovskogo Universiteta*, Seriya 22, Teoriya Perevoda, (4), 103-123.
2. Denisov, P. N., Morkovkin, V. V. (Editörler). (1977). *Problemi učebnoy leksikografii*. Moskva: İzdatelstvo Moskovskogo Universiteta. 192s.
3. Fasmer, M. (1986). *Etimologičeskiy slovar russkogo yazıka*. (Cilt I). (Vtoroye izdaniye). Moskva: Progress. 576 s.
4. Hartmann, R. R. K. and Gregory, J. (2002). *Dictionary of Lexicography*. (Second edition). London, Newyork: Routledge. 193 s.
5. Nelyubin, L. L. (2003). *Tolkoviy perevodovedçeskiy slovar*. Moskva: Flinta: Nauka. 162 s.
6. Rıbalçenko, T. E. (2011). *Rusça – Türkçe ve Türkçe – Rusça Temel Sözlük*. Moskva: Russkiy Yazık, İstanbul: Multilingual. 740 s.
7. Rozental, D. E. (1971). “Kompleksniy učebniy slovar russkogo yazıka”. *Russkiy Yazık Za Rubejom*, (4), 37- 39.
8. Şipova, E. N. (1976). *Slovar tyurkizmov v russkom yazıke*. A. N. Kononov. (Editör). Alma-Ata: Nauka. 392 s.
9. Şukurbeyli, T. G. (2008). “Russkaya leksikografiya i tipologiya slovarey”. *Russkiy Yazık i Literatura v Azerbaycane*, 2, Mayıs-Haziran, 53-57.